

Az első szabad választások és a magyar médiahelyzet

Bevezetés

Harminc évvel ezelőtt nemcsak a politika természetében és működésében, nemcsak a társadalom és gazdaság terén, de számos egyéb alrendszerben is jelentős változások következtek be Magyarországon. Korábban kimondhatatlannak tűnő és a nyilvánosság előtt tabunak számító gondolatok jelenhettek meg egyre szélesebb nyilvánosság előtt, sőt váltak további változások katalizátorává. Mint kiderült, hosszú évtizedek után valóban elérkezett az az időpont az ország életében, amikor az állampolgárok saját maguk dönthettek sorsuk alakulásáról, és a társadalom irányt szabhatott a politika működésének. Ebben pedig fontos szerepet játszott a nyilvánosság határainak folyamatos kiszélesítése, az egyre növekvő kiadványok száma, az egyre bővülő sajtótudósítások – az ország egy olyan korszak lezárásához érkezett, ahol a médiavilág még nem volt önálló, hanem a pártállam kézi vezérlése alatt működött. Ez a kemény médiairányítás azonban, ahogy a politikai, gazdasági, társadalmi struktúrák is, szintén gyors erodálódásnak indult, és a modern sajtó 1990-re a politikai harc elsődleges színterévé változott.

A változó sajtóviszonyok

1990 előtt csak és kizárólag állami sajtóról beszélhettünk hazánkban. Az ország 1945-től a szovjet blokk részeként a média terén is megvalósította az ideológiai „gleichschaltolást” és egyben a sajtótulajdon-monopóliumot is.¹ Az írott sajtó egyes orgánumai alapvetően az állampárt, az MSZMP tulajdonában vagy az állampárt szövetségi rendszerének (Magyar Szakszervezetek Országos Tanácsa, Hazafias Népfront) kezében voltak. E sajtótermékek feladata egyértelműen a társadalom politikai céloknak megfelelő tájékoztatása, az ideológiai irányvonal szerinti befolyásolás volt. Erről tanúskodik a rendszer alaphangjaként is értelmezhető központi bizottsági nyilatkozat, miszerint „az újságírók zöme alapján véve megszabadult az ellenforradalom eszmei befolyásától, és ma igényli, helyesli a pártirányítást, meggyőződéssel szolgálja a sajtó pártosságának ügyét”.²

A megyei lapok főszerkesztői a megyei pártbizottság tagjai közül kerülhettek csak ki, míg a legjelentősebb országos lapok vezetőinek kinevezése a Központi Bizottság

¹ Simándi Irén: *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1945–1948*. Budapest, Gondolat, 2012; Simándi Irén: *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1949–1952*. Budapest, Gondolat, 2014.

² Kókay György – Buzinkay Géza – Murányi Gábor: *A magyar sajtó története*. Budapest, Magyar Újságírók Országos Szövetsége – Bálint György Újságíró-iskola, 1995. 215.

titkárságának hatáskörébe tartozott.³ A médiumok vezetőinek ellenőrzése az MSZMP Agitációs és Propaganda Osztálya, illetve a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala által szervezett havi értekezleteken zajlott. Itt osztották ki az ún. sajtóterveket, amelyek előírták, az előre látható eseményekről hogyan és mikor kell beszámolni.⁴ A sajtót ebben a korban valóban kézi vezérléssel irányították. Amennyiben egy statisztikai pillanatfelvételt készítünk, úgy 1987-ben a politikai pártokhoz kötődően 48 lapot találunk az országban, ezek mind a Magyar Szocialista Munkáspárt központi, helyi és intézményi kiadványai voltak. Összesen 21 megyei közéleti lap és 35 városi, községi lap jelent meg.⁵

Ehhez járult hozzá, hogy a Magyar Távirati Iroda sajátos tájékoztatási gyakorlatot alakított ki. Az információk szűrése és szétosztása itt történt. Voltak hírek, amelyeket mindenki megtudhatott: így a baráti országok hírügynökségeinek hasonlóan megszűrt jelentéseit, a hazai élet pártellenőrzött beszámolóit adta közre az MTI. Meghatározó irány volt, hogy a „szövetséges szocialista országokról” mindig csak azt a hírt lehetett kiadni, amelyet az adott ország saját magáról hivatalosan is kiadott.⁶ Ezzel szemben a nyugati sajtótól érkező információkat a hírügynökség nem a nyilvánosság felé, hanem egy szigorúan kiválasztott körnek továbbította – alapvetően „Bizalmas”, „Szolgálati használatra”, „Elovasás után megsemmisítendő” jelzéssel –, és soha nem kerültek az MTI nyilvános hírforgalmába.⁷ Ennek ellenére sajátos magyar helyzetet jelez az a tény, miszerint a korabeli felmérések rendre azt mutatták, hogy a magyar társadalom a sajtót, a médiát a legmagasabb presztízsű intézményként becsülte meg ezekben az évtizedekben is.⁸

A Kádár-korszak lazulásával és az új gazdasági mechanizmus bevezetésével azonban lassan az írott sajtót is elérte a változás. A *Heti Világgazdaság* 1979-ben indult, az 1969-ben létrejött *Világgazdaság* napilap utódjaként, pontosabban annak popularizált testvéreként, ahogy Vince Mátyás alapító említi több, vele készült interjúbán.⁹ A *Világgazdaság* volt Magyarország első gazdasági napilapja. A szigorú tervgazdálkodás miatt nem volt ugyanis szükség a világgazdaság eseményeinek nyomon követésére. A lap kivételezett helyzetben volt: engedélyt kapott a nyugati hírügynökségek információinak közvetlen feldolgozására és felhasználására. Erre elsősorban a politikai döntéshozók, valamint a vállalatok támogatása miatt volt szükség. A nyugati hírek objektivitása azonban sokszor nem tükrözte a központilag elvárt képet a magyar gazdasággal kapcsolatban. A *Világgazdaság* egyre több támadást kapott a kormányzat részéről. Ekkor kompromisszumként a *VG* fejlécére felkerült a „Belső használatra” jelzés, cserébe viszont megjelenhetett egy hetilap, amelyet bárki megvásárolhatott, és amely közérthetően tájékoztatt az aktuális gazdasági hírekről. Hamarosan a *HVG* vált a kor legsikeresebb lapjává. Itt

³ Bajomi-Lázár Péter: *A politika mediatiszálódása és a média politizálódása*. Médiautató, 2005. tavasz.

⁴ Horváth Attila: *A magyar sajtó története a szovjet típusú diktatúra idején*. Budapest, Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanács Médiatudományi Intézete, 2013. 68.

⁵ Nagy Anikó: A magyar sajtó tíz éve a rendszerváltozás után. *Könyvtári Figyelő*, 45. (1999), 1. 13–20.

⁶ Bárdos András: *Mit szól hozzánk?* Budapest, Képzőművészeti, 2002. 131–132.

⁷ Sipos Balázs: *Média és demokrácia Magyarországon*. Budapest, Napvilág, 2010. 53.

⁸ Gyuricza Péter: *Média – csata – tér. Fejezetek a magyar média és a hatalom utóbbi 25 évének történetéből*. Budapest, Pont Jó Nekem Kft., 2012. 77.

⁹ Vince Mátyás: Hogyan született a HVG? *Beszélő*, 3. (1998), 11. 90–95.

kezdődött el nyíltan az ügyes lavírozás az állampárt érdekei és az újságírószakma normái között.

Az irodalmi folyóiratok terén az 1975-ben hetilappá váló *Mozgó Világ* szerkesztősége próbálta demokratizálni a rendszert új, fiatal írók bemutatásával.¹⁰ Noha a lap alapvetően a fiatal írók és művészek orgánuma volt, és pályakezdő népművelőknek, publicistáknak biztosított fórumot, a gyakran kritikus hangvételű tartalmi elemek miatt rendszeresen a párt adminisztratív vegzálásának volt kitéve. A sűrű pártkritika nyomán hiába távozott Veress Miklós főszerkesztő, a lapot 1983-ban, már Kulin Ferenc főszerkesztő idejében végérvényesen betiltották.¹¹

A hivatalos újságok mellett léteztek az ún. szamizdat folyóiratok. Magyarországon az első szamizdat 1972-ben jelent meg. Kezdetben írógéppel és alig 50–100 példányban sokszorosították ezeket. Az 1980-as években azonban már több mint 30 periodikát jelentettek meg a különböző ellenzéki csoportok.¹² A jelentősebb „tilos kiadványok” 1981-től jelentek meg, többek között az ABC Független Kiadó égisze alatt, amely több 1956-os tanulmányt és könyvet adott ki. Elindult Bába Iván szerkesztésében a határon túli magyarság sorsára koncentráló *Magyar Figyelő*, valamint Lányi András, Orosz István és Tamás Gáspár Miklós kiadásában a főleg az ellenzéki mozgalmak programjára fókuszáló *Kisúgó*. A legjelentősebb orgánummá a későbbi SZDSZ által támogatott, 1981 decemberétől megjelenő *Beszélő* vált, amely a rendszerváltás után hivatalos hetilapként működött tovább. A *Beszélő* már komoly technikai apparátussal, igazi sajtótermékhez méltó nyomdatechnikával készült, valamint önálló terjesztői is voltak. A szerkesztésben komoly szerepet játszott többek között Haraszi Miklós, Kis János és Kőszeg Ferenc.¹³

Ahogy Paál Vince kötete¹⁴ is bemutatta, az elektronikus sajtóban is érezhető változások kezdődtek. Egy 1974-es minisztertanácsi rendelet értelmében létrejött az Állami Rádió és Televízió Bizottság, valamint kettévált a Magyar Rádió és Televízió. A két médium felügyeletét a Minisztertanács látta el. A Bizottság elnöke 1974–1983 között, valamint ezzel párhuzamosan az OIRT (Nemzetközi Rádió és Televízió Szervezet) elnöke, Tömpe István országgyűlési képviselő, az MSZMP KB tagja volt.¹⁵ Ekkor jelentek meg az első, az 1970-es évek társadalmi problémáival foglalkozó dokumentumműsorok.

Aztán a hatalom igyekezett nagyobb teret adni a külpolitikai műsoroknak, ezáltal is elterelve a figyelmet a belpolitikai eseménytelenségről és a társadalmi problémákról.¹⁶

¹⁰ Bajomi-Lázár Péter: Tekintélyelvűség és szabadelvűség között. Paradigmaváltások a magyarországi politika és média viszonyában. *Politikatudományi Szemle*, 26. (2017), 1. 79–104, 89.

¹¹ Horváth (2013): i. m. 89–90.

¹² Horváth (2013): i. m. 92.

¹³ Beszedics Otília: Sajtó és médiatörténeti kronológia 1979–2004. In Bajomi-Lázár Péter (szerk.): *Magyar médiatörténet a késő Kádár-kortól az ezredfordulóig*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2005; Horváth (2013): i. m. 92; Kulin Ferenc: *Személyes interjú Kulin Ferencsel*. 2020. január 7.

¹⁴ Paál Vince (szerk.): *A sajtószabadság története Magyarországon 1914–1989*. Budapest, Wolters Kluwer, 2015.

¹⁵ Tömpe István: *Életút*. NEB. 1988.

¹⁶ Stefka István: A Magyar Rádió 1956-tól. In Kollega Tarsoly István (szerk.): *Magyarország a XX. században*. III. kötet. Szekszárd, Babits Kiadó, 1998. 409.

Így született meg például a hazai és külföldi tudományos-technikai újdonságokról beszámoló *Delta* című tudományos televíziós híradó. Kádár reformpolitikája olyan egyensúlyt kívánt teremteni, amely a rendszer óvatos kritikájának engedélyezésével a sajtószabadság látszatát kelti. 1986-ban egy átfogó és új, a tömegkommunikáció eszközeit és az újságírókat a valóságnak megfelelő, tárgyilagos tájékoztatásra kötelező sajtótörvényt fogadott el az Országgyűlés.¹⁷ Talán ennek is köszönhetjük azt, hogy olyan emblemikus műsorok indultak el, mint a televízió *Panoráma* című külpolitikai műsora, amely helyenként kifejezetten konfrontatív módon napirenden tartott minden fontos romániai eseményt, különös tekintettel azokra, amelyek Tőkés Lászlót is érintették.¹⁸

A rádióban hasonlóan forradalmi műsorok indultak. Úttörő szerepet töltött be Győrffy Miklós *Bagoly* című műsora, ez azonban mindig csak késő este kerülhetett adásba, amikor kevesebben hallgatták a rádiót. Ezért is válhatott jóval ismertebbé a szombat délutánonként kezdődő *168 Óra*, majd a *Krónika*. Előbbi azzal vált különösen híressé, hogy 1989 januárjában Pozsgay Imre – szemben az addigi ellenforradalmi pártretorikával – ebben a műsorban beszélt először 1956-ról népfelkelésként.¹⁹ Ezzel a kijelentéssel felgyorsultak az események az országban. Márciusban megalakult az Ellenzéki Kerekasztal, júniusban megkezdődtek a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások az állampárttal, amelynek végén aláírták a többpárti demokratikus jogállam kialakítását megalapozó megállapodást.²⁰ Végül 1989. október 17-én az Országgyűlés megszavazta az alkotmánymódosítást, 23-án pedig Szűrös Mátyás, az Országgyűlés elnöke, ideiglenes köztársasági elnök kikiáltotta a köztársaságot.²¹ Ugyanebben az évben a televízióban műsornappá vált a hétfő, és megjelent a TV2, amelynek igazgatójává Baló Györgyöt nevezték ki, aki a kerekasztal-tárgyalások témáit ismertető adásoknak és a választási műsornak is műsorvezetője lett.²² Az MTV híreiben és műsoraiban ugyanakkor visszatérően beszámolt a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások fejleményeiről.²³ Az MSZMP felügyelte MTV ekkor még mindig monopolhelyzetben volt az elektronikus média piacán. A megalakult és egyezkedésben lévő pártok viszont – kilépve az illegalitásból és felismerve a média birtoklásával járó hatalmat – saját kiadványaikkal próbáltak minél több embert elérni.

Ami tanulságként ebből az időszakból talán egyértelműen leszűrhető: a régi politikai elit már nem volt elég erős az egyre nagyobb létszámú újságírói világ és a sajtóorgánumok egyértelmű ideológiai irányításához, míg az új politikai elitnek még nem volt sem

¹⁷ Márványi György: Közmegegyezés, nyilvánosság, tömegkommunikáció. *Jel-Kép*, 3. (1986), 17.

¹⁸ Wisinger István: *A televízió háborúba megy. Fejezetek a televíziós újságírás és a társadalmi konfliktusok párhuzamos történetéből*. Budapest, PrintXBudavár – Média kutató Alapítvány Kiadó, 2008. 158.

¹⁹ OSA Archívum: *Mozgóképes történelem. Rendszerváltás Magyarországon és Kelet-Európában 1988–1990 (2006) – A Fekete Doboz dokumentumfilmjei*. Pozsgay Imre, az MSZMP PB tagja rádiónyilatkozatában népfelkelésnek minősíti az 1956. október 23. után történeteket.

²⁰ Földesi Margit – Szerencsés Károly: *Két rendszerváltás Magyarországon*. Lakitelek, Antológia, 2019.

²¹ Romsics Ignác: *Volt egyszer egy rendszerváltás*. Budapest, Rubicon-Ház, 2003; Koltay András: Szó-lásszabadság az alkotmányokban – amerikai, angol, magyar áttekintés. In Csink Lóránt – Schanda Balázs (szerk.): *Összehasonlító módszer az alkotmányjogban*. Budapest, Pázmány Press, 2017. 383–407.

²² Kaposi Miklós: *A Magyar Televízió*. In Kollega Tarsoly István (szerk.): *Magyarország a XX. században*. III. kötet. Szekszárd, Babits, 1998. 465.

²³ Szalóczy Pál: *Személyes interjú Szalóczy Pállal*. 2020. január 9.

egybehangzó akarata, sem pedig megfelelő ereje ahhoz, hogy saját elképzelései szerint rendezze át a média világát. Ezek a folyamatok az első választások körüli időszakban váltak egyre dominánsabbá, és egyre inkább megmutatkozott az, hogy míg a végrehajtó hatalomban rendkívüli személyi változások, kétségbevonhatatlan demokratikus legitimitációjú újrarendezések valósultak meg, addig az újságíró-társadalom összetételében és ezáltal kapcsolatrendszerében, szubkulturális hátterében nem következett be hasonlóan radikális változás. Mindez az 1980-as évek végére létrejövő politizáló sajtó továbbélését, a rendszerkritikus, a kormányzattal szemben folyamatos ellenzékiiséget hirdető sajtót jelentette az első szabad választásokat követően is. Amikor pedig a magyarországi „médiaháború” kérdését vizsgáljuk, leginkább azt láthatjuk, hogy az újságírók valójában saját politikaformáló pozícióik védelme érdekében folytattak harcot, amelyet a szabadság védelmeként tudtak megjeleníteni. Így a politikai elvek mögött az objektivitás, a hírre koncentráló és a társadalmat minden befolyástól függetlenül tájékoztató szerepfelfogás továbbra sem jelenhetett meg.

Az első szabad választások és a sajtó – tanulságok

A médiában a polarizáció a választások előtt a két nagy ellentétes világnézeti alapokon álló politikai tábornak megfelelően ment végbe. Az első szabad választásokra készülve már nem a régi hatalmi elit és az egy párt elleni küzdelem volt meghatározó, hanem az egymással szembeni versengés, a nép-nemzeti és a liberális narratíva küzdelme a választások utáni pozíciókért. Ezek a törésvonalak alapvetően az MDF és az SZDSZ politikai holdudvara körül húzódtak, és előfordult, hogy már a kerekasztal-tárgyalásokon megmutakoztak.²⁴ A tárgyalásokon Antall József határozott fellépéséig élt az az elképzelés, hogy Magyarország semleges, „harmadikutas” állam lesz, és a népi baloldal, tehát a reformkommunista Pozsgay-féle szárny fog ennek eredményeképp kormányt alakítani. Ez az elképzelés azonban csupán addig maradhat életképes, amíg csak Magyarország ugrik ki a szovjet tömbből. Antall József ezt felismerte, és tudatosította az MDF-ben, hogy a Szovjetunió szétesése után valójában egy egész geopolitikai térség kerülhet egységes megítélés alá a Nyugat részéről.²⁵ Magyarországnak így – a Szent István-i állameszme jegyében – a nemzeti hagyományoknak legmegfelelőbb nyugati modellt kell megtalálnia a rendszerváltozás után. Ezt pedig a későbbi miniszterelnök Németországban (akkor még az NSZK-ban) az ún. rajnai modell formájában látta. A liberális politikai tömb, az SZDSZ ezzel szemben az Amerikai Egyesült Államokban létező neoliberais piacgazdaságot tekintette mérvadónak, valamint az angolszász hagyományok politikai modelljét is igyekezett átvenni. Tudniillik a szabaddemokraták vezető politikusai közül többen is az Egyesült Államokban tanultak ösztöndíjakkal, és tanulmányaik alatt

²⁴ Speidl Zoltán: „Kié lesz a tudatipar?” A nyomtatott sajtó és a magyar rendszerváltozás. In M. Kiss Sándor (szerk.): *Rendszerváltás 1989*. Lakitelek, Antológia, 2014. 356–374.

²⁵ Marschal Adrienn: *Az MDF és a rendszerváltás tematikus kronológiája. A szellemi előzményektől 1990-ig*. Lakitelek, Antológia, 2017.

lehetőségük nyílt beépülni az amerikai politika világába. Hazajöve így mindannyian az ott megismert és inherenssé tett amerikai érdekeket képviselték a térségben.²⁶ Így például amikor az első kormány szembesült azzal, hogy az államkassza milyen adósságokból indul, és hitelezőkre volt szükség, valójában két támogató (és ezzel két azonosulási lehetőség) állt az ország előtt: az egyre erősebbé és ismét egységessé váló Németország és az Egyesült Államok.

Mindez hatott a magyarországi médiavilágra is. A magyar sajtó ugyanis – a kortárs érzékelés szerint – már a rendszerváltás előtt is nagyrészt külföldi kézben volt.²⁷ Egy sajtóorgánium profilját pedig a tulajdonos határozza meg. Ezért is volt nehéz a médiatörvény megalkotása: az MDF tudta, hogy az SZDSZ az amerikai médiamogulokat fogja támogatni. Jól érzékelteti a párt kapcsolatait az amerikai támogatásból fenntartott Szabad Európa Rádió (SZER) példája. A SZER 1989–1990-ben elkezdett szépen lassan a liberális irányzatokhoz közeledni az SZDSZ amerikai kapcsolatainak köszönhetően.²⁸ A rádióban a belső szabadság kezdett megszűnni. Az SZDSZ vezető szereplői Gadó Györgytől Demszky Gáborig szakértőként vagy tudósítóként mind részt vettek a munkában.²⁹ Az 1990-es választások estéjén a rádió tudósítója így kezdte mondandóját: „Sajnos nem sok jóról számolhatok be: a legtöbb választási kerületben az MDF jelöltje vezet.”³⁰ Az Antall-kormány megalakulása után a SZER egyesek szerint éles váltást vett.³¹ Látszólag kormánypárti sajtóvá emelkedett elő,³² nagyrészt liberális beállítottságú hallgatósága azonban megmaradt.³³ A SZER számára legitimációs válságot és ezzel később a rádió megszűnését hozta a pártpolitikába való becsatlakozás.³⁴ Látható tehát a liberális, a népi/nemzeti, kereszténydemokrata gondolkodás mögött húzódó, sokszor párton belül is eltérő érdekek alakulása. Utóbbira nem sokkal a választások után a *Nemzeti Újság* is felhívta a figyelmet, ahol „talán még habozva, de mégis félreérthetetlenül keresztény és nemzeti” fordulatként emlegetik az első választás eredményét. Egyben utalva az SZDSZ-szel való koalícióra és az MDF-en belül kialakuló három eltérő gondolkodásmódú csoportosulásra az együttműködés fontosságát helyezték előtérbe a különböző szemléletmódú ellenzéki erők között.³⁵

Amennyiben a nyomtatott sajtót tesszük elemzésünk tárgyává, úgy az első szabad választások 30. évfordulóján érdemes rámutatnunk, milyen komoly eltérések mutatkoztak az egyes meghatározó országos sajtóorgánumok hozzáállása, értékelése és társadalmi mobilizációja között. A hazai vezető lapok ebben az időben a *Magyar Nemzet*, a *Magyar*

²⁶ Fricz Tamás – Halmy Kund – Orosz Tímea: *Az SZDSZ-jelenség. Liberalizmus Magyarországon a rendszerváltás idején*. Lakitelek, Antológia, 2018.

²⁷ Kulin (2020): i. m.

²⁸ Kasza László: *Szabad Európa Rádió a rendszerváltás idején*. Referátum a Történelemtanárok Egyletének konferenciáján, 2009. október 10. Budapest, Kossuth Klub. 10–11.

²⁹ Várkonyi Balázs: A zátonyra kormányzott zászlóshajó. *Rendszerváltó Archivum*, 2. (2017), 2. 15.

³⁰ Várkonyi (2017): i. m. 15.

³¹ Kasza László: Interjú. *Beszélő*, 1993. december 2. 12.

³² Kasza (1993): i. m. 14.

³³ Pártpolitikát üz-e a Szabad Európa? *Magyar Hírlap*, 1991. február 15.

³⁴ Skultéty Csaba: A Szabad Európa Rádió (1951–1993). *Rubicon OnlinePlusz*, 1. Emigráció, (2008), 1.

³⁵ Endrey Antal: *Forduló ország – Forduló világ*. *Nemzeti Újság*, 1990. május 1. 1–2.

Hírlap, a *Népszabadság*, a *Népszava* és a *(Heti) Világgazdaság* voltak, amelyek értékrendje a következő elemzésből is kiviláglik. Ennek feltárásához vizsgáltuk a lapok címlapjait és a hírszerkesztést. Ma már kevesen tudják, hogy a nyomtatott sajtónál nemcsak az számított, hogy mi került címlapra, hanem az is, hogy az egyes hírek a főoldal mely részére kerültek. A standokon ugyanis a félbehajtott újságok címlapjának csak nagyjából a felső harmada, az ún. headline alatti rövid összefoglaló látszott. Ide helyezték tehát a legfontosabb híreket. A *Magyar Nemzet* 1990. március 26-án, április 9-én és április 10-én is egész címlapján a magyar választásokkal foglalkozott. Ezzel szemben a többi lap (köztük a *Magyar Hírlap* is) külföldi híreket is megjelentetett az első oldalon. Ugyanez a prioritásképzés figyelhető meg a hírek sorrendjében is. Az újságban megjelenő híreket általában hírértékük szerint helyezik el egyre hátrébb. A *HVG* mintája itt is jól mutatja ezt, hiszen minden esetben a *Fókuszban* rovattal kezdődött a lap, ahol előbb a legfontosabb hazai, majd külföldi és gazdasági híreket sorakoztatja fel a szerkesztőség az olvasó számára. A *Népszabadság* vonatkozó lapszámaiban az első fordulóban még a 2. oldalon, míg a második fordulóban már csak a 4. oldaltól kezdve foglalkozott a magyar politikai átrendeződéssel vagy annak szereplőivel. Áprilisban fontosabbnak ítélte meg a külföldi történeteket, például a vilniusi tüntetéseket, vagy hogy *Hatalomváltásra készül a mongol ellenzék*.³⁶

A második fontos elemzési szempont a szóhasználat, ezáltal a szakmaiság, azaz az objektivitásra törekvés. A *Magyar Nemzet* cikkeiben egyfajta pozitív várakozás tükröződik: *A remény estéje a kampányközpontokban*,³⁷ *Nagyhét... diadalmenet, megérkeztiünk a szent városba, ahova ki tudja, mióta vágytunk: a demokráciába*.³⁸ Ezzel szemben a *Népszabadság* jóval tartózkodóbb megfogalmazásokat közöl, sőt a szavazás napján Antall Józseffel készített interjút így kezdi a lap riportere: „A népszerűségnek ára van! Különösképpen megfizeti ezt az árat az az ember, aki szemmel láthatóan nem örül annak, ha újságírók, tévé- és rádióriporterek tucatjai sürgölődnek körülötte.”³⁹ A *Heti Világgazdaság*, a többi lappal szemben, a két választás között egy egész különszámot szentelt a választásoknak. A lap felkészültségét mutatja, hogy nagy hangsúlyt fektetett a politikai és statisztikai elemzések közlésére. Vélemény rovatukban olyan politikusok és elemzők szólaltak meg, akik kritikai észrevételeikkel egyik oldalt sem kímélték. Szintén érdemes kiemelnünk, hogy a lap 1990. április 14-én *Magyar szondázók* címmel közölt cikket a magyar közvélemény-kutatók első nyilvános munkájáról. 1989-ig ugyanis a közvélemény-kutatások csak a politikai elit számára voltak elérhetők – derül ki a cikkből.⁴⁰

A nyomtatott sajtó beszámolóit az eseményről remekül tükrözik azt a trendet, amely Közép-Kelet-Európa más országaiban is megfigyelhető volt ebben az időszakban: a sajtó

³⁶ *Népszabadság*, 1990. április 9. 2.

³⁷ *Magyar Nemzet*, 1990. április 9. 2.

³⁸ *Magyar Nemzet*, 1990. április 10. 1.

³⁹ *Népszabadság*, 1990. április 9. 4.

⁴⁰ *Heti Világgazdaság*, 1990. április 14. 18.

átpolitizálttá kezdett válni.⁴¹ Az egyes újságok megélhetési és ideológiai indíttatásból beálltak egy-egy párt mögé, közvetítve annak szellemiségét, nézeteit.

Az írott sajtó mellett egyre jelentősebb terep jutott a modern médiafelületeknek. Magyarországon, mivel a rádió és televízió addig a szocialista rendszer szócsöveként működött, az új politikai szereplők még nem teljesen mérték fel az elektronikus média lehetőségeit, ehhez ugyanis profi kampánymenedzsmentre lett volna szükség.⁴² Különösen a vidéki települések esetében állítható joggal, hogy a helyi ismertség többet jelentett, mint a televíziós kampányok vagy az országos lapokban megjelentetett hirdetések. Mégsem szabad lebecsülni az elektronikus sajtó jelentőségét az első szabad magyar választások kapcsán. Jól mutatja ezt, hogy a választások második fordulója után egy nappal tartott újságíró-tanácskozáson több fontos dologra is rávilágítottak az összegyűlt újságírók.⁴³ A konferencia előadói szerint a média és a politika között még nem alakult ki az a légkör, amely nemcsak a társadalmat tájékoztatná a politikáról, de a politikusokat is informálná a társadalomban zajló eseményekről, az érdeklődésre számot tartó témákról.⁴⁴ Ennek következménye pedig, hogy a média közpolitika-formáló hatása (ami eddig a központi irányítás miatt nem működött) lassan kezdett csak érvényesülni.⁴⁵ Ehhez a magyar sajtó stabil lábakra állítását, a nyugati töke erőteljesebb megjelenését várták a szakemberek.⁴⁶

Az első szabad választások televíziós közvetítése komoly problémákat eredményezett. Nemcsak a szavazatszámláláshoz szükséges informatikai rendszerek szoftveroldala okozott jelentős késést, de a Magyar Televízióban is probléma lépett fel a szavazatok összegzését továbbító rendszerrel. Mindez ahhoz vezetett az első forduló összesített eredményeinek közlésében, hogy Baló György műsorvezető többször kiemelte: külföldön mindenki értesült már a legújabb eredményekről, csak épp a magyar televízió munkatársai nem tudtak semmit. Az éjfél hírósszefoglalóban így – saját anyagok helyett – csupán a külföldi híradások összegzéseit tudta közölni a Magyar Televízió.⁴⁷

A pártok részéről a televízióban rejlő kampánylehetőséget legjobban talán a Fidesznek sikerült kiaknáznia. Fiatalos, lendületes, zenés filmjeikkel nem csak a fiatalokra voltak hatással.⁴⁸ Arra azonban, hogy az elektronikus médának mekkora hatalma van, a többi párt is rájött. A második választási fordulót követő sajtótájékoztatók szinte mindegyikén előkerült a sajtó kérdése. Antall József nyilatkozatában kiemelte: szakmai hozzáértés és nemzet iránti elkötelezettség kell a tömegtájékoztatásban. A frissen megválasztott miniszterelnök szerint a rendszerváltás akkor éri el célját, ha Magyarországon minden faluban és minden tanyán érezni fogják a változást. Antall ezzel a kijelentésével már a következő kihívásra, az önkormányzati választásokra utalt az MDF sajtótájékoztatóján. Az SZDSZ, Antallal szemben, arra hívta fel a figyelmet, hogy nemkívánatos,

⁴¹ Daniel C. Hallin – Paolo Mancini: *Comparing Media Systems. Three Models of Media and Politics*. Cambridge, Cambridge University Press, 2004. 143–197.

⁴² Keleti Miklós: Ígéret szép szó. *HVG*, 1990. március 3. 20.

⁴³ *Népszabadság*, 1990. április 10. 6.

⁴⁴ MTVA Archivum, *Híradó*-gyűjtemény. 1990. április 9–10.

⁴⁵ Sipos (2010): i. m.

⁴⁶ MTVA Archivum, *Híradó*-gyűjtemény. 1990. április 9–10.

⁴⁷ MTVA Archivum, *Választás '90*, 1990. március 26.

⁴⁸ MTVA Archivum, *Híradó*-gyűjtemény, 1990. március 26.

hogy a külföldi érdekeltség bevonulása a magyar sajtóba monopolszerű legyen.⁴⁹ A két legtöbb szavazatot kapott párt között tehát már egy hónappal a kormányalakítás előtt elindult a versengés az ország különböző részeinek irányításáért.⁵⁰ Ebben pedig központi szerepet kapott a média ellenőrzése.⁵¹ Ekkor fordult át a médiaháború az addigi állampárt elleni harcból az MDF és az SZDSZ párharcába.⁵² Nem csoda, hogy Nemeskürty István, az MTV elnöke már a választások második fordulója előtt beadta a lemondását Németh Miklós ügyvezető miniszterelnöknek.⁵³ Nemeskürty tudta, ha kormányváltás jön, a vezetőknek úgyis menniük kell. Az MDF-nek azonban ekkor nem volt meg a kellő tapasztalata és szakemberállománya ahhoz, hogy saját embereit ültesse a különböző vezető pozíciókba. Ennek eredményeképp a televízióban és a rádióban – az állomány szintjén, ahogy erre a fentiekben is utaltunk – nem ment végbe igazi rendszerváltás. Javarészt továbbra is a rendszerváltás előtti szerkesztőségi gárdák, a régi sajtóelit maradt meghatározó pozícióban, sőt a megindult magánosítás után is a régi elit meghatározó tagjai vezették a sajtót.⁵⁴

Talán ezzel is lehetett összefüggésben, hogy Nemeskürty távozását követően Hankiss Elemér az elnöksége alatt egy leginkább hamisan értelmezett, túlzott pártatlanságot próbált bevezetni a magyar televíziózás történetébe. Sok tekintetben belenyúlt a műsor-struktúrákba, ami miatt előbb a liberális gondolkodású szerkesztők belső sztrájkokat tartottak. Az elnöki válasz minderre az volt, hogy a televízió túl nagy létszámmal működik, ezért elkezdte kiszervezni a műsorokat, azt várva, hogy így mindent ellenőrizni tud majd. Azonban ezzel épp ellenkező hatást váltott ki: a liberális újságírók mögött ott állt az amerikai tőke, így ők váltak meghatározóvá a Magyar Televízióban.⁵⁵ Nagyon érdekes helyzet alakult ki, ugyanis azok a befektetők, akik saját országukban elvárták a legmagasabb fokú etikai és szakmai színvonalat, hitet tettek a médiapluralizmus és a kiegyensúlyozottság mellett, Magyarországra valójában már csak prédaként tekintettek, ahonnan minél magasabb osztalékot lehet realizálni, és így a szakmai, etikai szempontokat is félretették.

Ezzel szemben a Gombár Csaba vezette Magyar Rádióban mindenki a saját elképzeléseit próbálta érvényesíteni. Az egyes frekvenciák (Kossuth és Petőfi rádió) külön csatornaigazgatót kaptak.⁵⁶ Azonban itt is és az írott sajtóban is tetten érhető volt a modern média gazdasági instrumentalizációja. A legjelentősebb befektetők, a svéd Bonnier, a brit Mecon, a finn Sanoma vagy éppen a német Axel Springer pusztán üzletnek tekintették

⁴⁹ MTVA Archívum, *Híradó*-gyűjtemény, 1990. április 7–9.

⁵⁰ Wisinger (2008): i. m. 186.

⁵¹ Rádai Eszter: Pártatlan média – Mit tehet a 168 Óra? Interjú Kulin Ferencsel. *168 Óra*, 1990. április 17.

⁵² Paál Vince (szerk.): *A magyarországi médiaháború története. Média és politika 1989–2010*. Budapest, Wolters Kluwer, 2013. 70.

⁵³ *Népszava*, 1990. április 4. 9.

⁵⁴ Berszán György: Újságírói magatartásformák és a rendszerváltás. *Magyar Szemle*, 6. (1997), 1–2. 148–158.

⁵⁵ Kulin (2020): i. m.

⁵⁶ Stefka (1998): i. m. 410–411.

jelenlétüket, és korábbi nyereségükből szinte semennyit nem forgattak vissza a média-modernizációba, alig fejlesztettek saját sajtóháttérük technikai feltételein.⁵⁷

Antall József joggal érezhette úgy, hogy a közmédia az ellenzék oldalán áll, hiszen az egyes műsorokban rendszeresen kritizálták a frissen és szabadon megválasztott „kamikazekormány” első lépéseit.⁵⁸ Ezért tételszerűen megállapítható erre az időszakra is, hogy folytatódott a politizáló sajtómagatartás. A hírek tényállását szinte alig lehetett elkülöníteni az újra és újra kommentáló részektől, a tényújságírás egybemosódott a véleményközlő újságírás műfajával.⁵⁹ A televízió viszonya Antall Józsefhez már a kezdetekkor megmutatkozott.⁶⁰ Az MDF választási sajtóértekezletének közvetítését a tévé riportere két mondat után félbeszakította azzal, hogy a sajtótájékoztatót rögzítik, később pedig lejátszzák a nézőknek.⁶¹ Az MDF győzelmét értékelő tájékoztatás helyett pedig inkább a vesztesek vitáját közvetítették.⁶² A televízió álláspontját azonban mégis Antall József miniszterelnöki beiktatásának közvetítése tükrözte. A köztévé ugyanis az ünnepélyes ceremóniát félbeszakította egy focimeccs – még ha az a Bajnokcsapatok Európa-kupájának döntője is volt – közvetítése miatt.⁶³

Sőt az önkormányzati választások előtt került sor arra a lényeges momentumra, amikor – pártpolitikára és befolyásolásra hivatkozva – a televízió elnöke, Hankiss Elemér nem engedte adásba az Antall József miniszterelnökkel készített hosszú interjút. (A történethez hozzátartozik, hogy a túlféltett pártatlanság jegyében Hankiss a miniszterelnöki beszéddel párhuzamosan Göncz Árpád köztársasági elnök beszédét kívánta a műsorba iktatni, azonban Göncz visszalépett, és nem adott interjút ekkor.)

Mindez a polarizáció egyben ahhoz is vezetett, hogy a liberális vezetéssel szemben álló újságírók saját szervezetet hoztak létre: 1991-ben a konzervatív újságírók jelentős része (többek között Chrudinák Alajos, Járai Judit, Kósa Csaba, Pálffy G. István, Stefka István) elhagyta a Magyar Újságírók Országos Szövetségét, és megalakította előbb a Sajtószabadság Klubot, majd a Magyar Újságírók Közösségét. Első nyilatkozataikban a sajtószabadság általános elve helyett a sajtótisztesség fogalmát állították a középpontba.⁶⁴

A „médiaháború” kiteljesedése felé

A fenti kaotikus helyzetet csak erősítette az a jogi környezet, amely még mindig az 1986-os viszonyokat tükrözte. Az új médiatörvény megalkotására egészen 1996-ig kellett várni. (A médiatörvény igazi, modern körülményeknek megfelelő változtatása pedig csak

⁵⁷ Jan Zielonka: *Media and Politics in New Democracies. Europe in a Comparative Perspective*. Oxford, Oxford University Press, 2015.

⁵⁸ Száz nap türelmet kér Antall József. *Népszabadság*, 1990. május 25.

⁵⁹ Berszán (1997): i. m.

⁶⁰ Csurka István: *A rágcslók a régiek*. MDF. *Második forduló*, [Választási lap.] 1990. október 6.

⁶¹ Szómegvonás. *Magyar Nemzet*, 1990. április 9.

⁶² Lőcsei Gabriella: Kell egy csapat! *Magyar Nemzet*, 1990. április 11.

⁶³ Kormánybemutakozás vagy kupameccs? *Magyar Nemzet*, 1990. május 25.

⁶⁴ Pallagi Ferenc: *Terített betli*. Budapest, Intera Rt., 1994. 185.

2010-ben történt meg.⁶⁵) Ennek az elhúzódozó médiaszabályozásnak az oka az volt, hogy az új alkotmány, amelynek részleteiről még a kormányalakítás előtt megegyezett a két legtöbb mandátumot szerzett párt (MDF–SZDSZ), a médiatörvény módosítását kétharmados törvénynek mondta ki.⁶⁶ A megállapodás azzal, hogy a miniszterelnököt az MDF, míg a köztársasági elnököt az SZDSZ adta, olyan merev rendszert teremtett, amely lehetetlenné tette a magyar sajtó vágyott megszilárdulását és önállósulását. A kölcsönös bizalmatlanság lehetetlenné tette azt, hogy a parlament megszavazza a kétharmados törvényt, így 1996-ig az igazi harc a közmédia ellenőrzéséért folyt.⁶⁷ Új frekvenciákat vagy televíziós csatornákat ugyanis csak a kormány engedélyével lehetett volna indítani.⁶⁸ Hogy mégis, legalább minimális szinten történhessen változás, a rendszerváltozás utáni első parlamenti ülésszak végén, 1990. július 30-án az Országgyűlés elfogadta a közszolgálati média vezetőinek kinevezéséről szóló törvényt. Ennek alapján a Magyar Rádió és a Magyar Televízió vezetőjét a miniszterelnök előterjesztésére a köztársasági elnök nevezte ki.⁶⁹ A cél ezzel az lett volna, hogy a közmédia egy független intézmény legyen,⁷⁰ ahol a pártok parlamenti súlyuk alapján kapnának lehetőséget a tartalomgyártásra.⁷¹ Ez azonban az említett patthelyzet miatt továbbra sem hozott előrelépést, sőt megteremtette azt a pontos szabályozás nélküli környezetet, amelyben hivatalosan is kezdetét vette a „médiaháború”.⁷² Az első időszak ideológiai szembenállása, a politikai és szakmai szempontoknak való – gyakran kényszerű – megfelelés helyébe egyre inkább a pénz és tőke dominanciája lépett. Mindez pedig ahhoz vezetett, hogy a Kádár-korszak egypárt-dominanciájú médiája után a politikai paletta minden egyes meghatározó szereplője a médiát saját céljai elérésére igyekezett felhasználni. Ez pedig a közszolgálati média devalvációjához vezetett, és a korábbi médiapresztízs súlyos csökkenését eredményezte.⁷³

Összegzés

A harminc évvel ezelőtti végbement eseményekre visszatekintve megállapíthatjuk, hogy már az első szabadon választott kormány hivatalba lépése előtt megkezdődött, és jelentős részben végbe is ment a nyomtatott sajtó privatizációja, ami azt eredményezte, hogy az új politikai elit kormányzati tagjai nem tudtak „saját sajtót” maguk mögött. Állandósult

⁶⁵ Koltay András – Lapsánszky András (szerk.): *A médiaszabályozás kommentárja*. Budapest, CompLex, 2011.

⁶⁶ Baló György – Lipovecz Iván (szerk.): *Tények könyve. Magyar és nemzetközi almanach*. Debrecen, Ráció, 1991.

⁶⁷ Gálík Mihály: A médiapolitika két évtizede. In Sándor Péter – Stumpf Anna – Vass László (szerk.): *Magyarország politikai évtuszdakönyve. A magyar demokrácia kormányzati rendszere (1988–2008)*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány – Arcanum, 2009.

⁶⁸ Paál (2013): i. m.

⁶⁹ 1990. évi. LVII. törvény a közszolgálati tájékoztatási eszközök (Magyar Rádió, Magyar Televízió, Magyar Távirati Iroda) vezetőinek kinevezési rendjéről.

⁷⁰ Szalóczy (2020): i. m.

⁷¹ Ráday (1990): i. m.

⁷² Bajomi-Lázár (2017): i. m. 79–104.

⁷³ Gyuricza (2012): i. m. 80–91.

a kormányzattal szembeni kritikai hang, és a külföldi tőkére támaszkodva az ellenzéki oldal számos fórumot tudhatott magáénak. Emellett az időszak komoly szembenállása nyomán nem született modern médiatörvény, ami az elektronikus (közszolgálati) média feletti párharc kibontakozását is eredményezte. Az egyre hangsúlyosabb ideológiai szembenállás nyomán az újságíró-társadalom megosztottsága is hozzájárult a politikai ellenfelek közötti szakadék további növeléséhez.

Felhasznált irodalom

1990. évi. LVII. törvény a közszolgálati tájékoztatási eszközök (Magyar Rádió, Magyar Televízió, Magyar Távirati Iroda) vezetőinek kinevezési rendjéről
- Bajomi-Lázár Péter: A politika mediatisálódása és a média politizálódása. *Médiakutató*, 2005. tavasz. Online: https://mediakutato.hu/cikk/2005_01_tavasz/03_politika_mediatizalodasa/
- Bajomi-Lázár Péter: Tekintélyelvűség és szabadelvűség között. Paradigmaváltások a magyarországi politika és média viszonyában. *Politikatudományi Szemle*, 26. (2017), 1. 79–104.
- Baló György – Lipovecz Iván (szerk.): *Tények könyve. Magyar és nemzetközi almanach*. Debrecen, Ráció, 1991. Online: <https://bit.ly/3EbbDvN>
- Bárdos András: *Mit szól hozzánk?* Budapest, Képzőművészeti, 2002.
- Berszán György: Újságírói magatartásformák és a rendszerváltás. *Magyar Szemle*, Új folyam, 6. (1997), 1–2. 148–158.
- Beszedics Otília: Sajtó és médiatörténeti kronológia 1979–2004. In Bajomi-Lázár Péter (szerk.): *Magyar médiatörténet a késő Kádár-kortól az ezredfordulóig*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2005.
- Csurka István: *A rágcslók a régiek. MDF. Második Forduló*, [Választási lap.] 1990. október. Online: <https://bit.ly/3xBQMq2>
- Endrey Antal: Forduló ország – Forduló világ. *Nemzeti Újság*, 1. (1990. május 1.), 5. 1–2.
- Földesi Margit – Szerencsés Károly: *Két rendszerváltás Magyarországon*. Lakitelek, Antológia, 2019.
- Fricz Tamás – Halmy Kund – Orosz Tímea: *Az SZDSZ-jelenség. Liberalizmus Magyarországon a rendszerváltás idején*. Lakitelek, Antológia, 2018.
- Gálik Mihály: A médiapolitika két évtizede. In Sándor Péter – Stumpf Anna – Vass László (szerk.): *Magyarország politikai évhuszadkönyve: A magyar demokrácia kormányzati rendszere (1988–2008)*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány – Arcanum. Online: www.politikaievkonyv.hu/online/mp20/1-17_galik.html
- Gyuricza Péter: *Média – csata – tér. Fejezetek a magyar média és a hatalom utóbbi 25 évének történetéből*. Budapest, Pont Jó Nekem Kft., 2012.
- Hallin, Daniel C. – Mancini, Paolo: *Comparing Media Systems. Three Models of Media and Politics*. Cambridge, Cambridge University Press, 2004.
- Heti Világgazdaság*, 1990. áprilisi lapszámok
- Horváth Attila: *A magyar sajtó története a szovjet típusú diktatúra idején*. Budapest, Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanács Médiatudományi Intézete, 2013.
- Kaposi Miklós: A Magyar Televízió. In Kollega Tarsoly István (szerk.): *Magyarország a XX. században*. III. kötet. Szekszárd, Babits Kiadó, 1998. 459–498.
- Kasza László: *Interjú. Beszélő*, 1993. december 2. 12–14.

- Kasza László: *Szabad Európa Rádió a rendszerváltás idején*. Referátum a Történelemtanárok Egyletének konferenciáján 2009. október 10. Budapest, Kossuth Klub, 10–11. Online: <https://tte.hu/a-szabad-europa-radio-a-rendszervaltas-idejen/>
- Keleti Miklós: Ígélet szép szó. *HVG*, 1990. március 3. 20.
- Kókay György – Buzinkay Géza – Murányi Gábor: *A magyar sajtó története*. Budapest, Magyar Újságírók Országos Szövetsége – Bálint György Újságíró Iskola, 1995.
- Koltay András – Lapsánszky András (szerk.): *A médiaszabályozás kommentárja*. Budapest, CompLex, 2011.
- Koltay András: Szólásszabadság az alkotmányokban – amerikai, angol, magyar áttekintés. In Csink Lóránt – Schanda Balázs (szerk.): *Összehasonlító módszer az alkotmányjogban*. Budapest, Pázmány Press, 2017.
- Kormánybemutatkozás vagy kupameccs? *Magyar Nemzet*, 1990. május 25.
- Lőcsei Gabriella: Kell egy csapat! *Magyar Nemzet*, 1990. április 11.
- Kulin Ferenc: *Személyes interjú Kulin Ferencsel*. 2020. január 7. *Magyar Nemzet*, 53. (1990), áprilisi lapszámok
- Marschal Adrienn: *Az MDF és a rendszerváltás tematikus kronológiája. A szellemi előzményektől 1990-ig*. Lakitelek, Antológia, 2017.
- Márványi György: Közmegegyezés, nyilvánosság, tömegkommunikáció. *Jel-Kép*, 3. (1986), 17.
- MTVA Archívum *Híradó*-gyűjtemény, 1990. április 7–9.
- MTVA Archívum *Híradó*-gyűjtemény, 1990. április 9–10.
- MTVA Archívum, Választás '90, 1990. március 26.
- Nagy Anikó: A magyar sajtó tíz éve a rendszerváltozás után. *Könyvtári Figyelő*, 45. (1999), 1. 13–20.
- Népszabadság*, 48. (1990), áprilisi lapszámok
- Népszava*, 118. (1990), áprilisi lapszámok
- OSA Archívum: *Mozgóképes történelem. Rendszerváltás Magyarországon és Kelet-Európában 1988–1990 (2006) – A Fekete Doboz dokumentumfilmjei. Pozsgay Imre, az MSZMP PB tagja rádiónyilatkozatában népfelkelésnek minősíti az 1956. október 23. után történteket*. Online: <https://1989.osaarchivum.org/node/1799>
- Paál Vince (szerk.): *A magyarországi médiaháború története – Média és politika 1989–2010*. Budapest, Wolters Kluwer, 2013.
- Paál Vince (szerk.): *A sajtószabadság története Magyarországon 1914–1989*. Budapest, Wolters Kluwer, 2015.
- Pallagi Ferenc: *Terített betli*. Budapest, Intera Rt., 1994.
- Pártpolitikát üz-e a Szabad Európa? *Magyar Hírlap*, 1991. február 15.
- Rádai Eszter: Pártatlan média – Mit tehet a 168 Óra? Interjú Kulin Ferencsel. *168 Óra*, 1990. április 17.
- Romsics Ignác: *Volt egyszer egy rendszerváltás*. Budapest, Rubicon-Ház, 2003.
- Simándi Irén: *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1945–1948*. Budapest, Gondolat, 2012.
- Simándi Irén: *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1949–1952*. Budapest, Gondolat, 2014.
- Sipos Balázs: *Média és demokrácia Magyarországon*. Budapest, Napvilág, 2010.
- Skultéty Csaba: A Szabad Európa Rádió (1951–1993). *Rubicon OnlinePlusz*, 1. Emigráció, (2008), 1.
- Speidl Zoltán: „Kié lesz a tudatipar?” – A nyomtatott sajtó és a magyar rendszerváltozás. In M. Kiss Sándor (szerk.): *Rendszerváltás 1989*. Lakitelek, Antológia, 2014.

- Stefka István: A Magyar Rádió 1956-tól. In Kollega Tarsoly István (szerk.): *Magyarország a XX. században*. I–V. kötet. Szekszárd, Babits, 1998. 406–411.
- Szalóczy Pál: *Személyes interjú Szalóczy Pállal*, 2020. január 9.
- Száz nap türelmet kér Antall József. *Népszabadság*, 1990. május 25.
- Szómegvonás. *Magyar Nemzet*, 1990. április 9.
- Tömpe István: Életút. *NEB*, 1988. Online: <https://neb.hu/asset/php81iSYY.pdf>
- Várkonyi Balázs: A zátonyra kormányzott zászlóshajó. *Rendszerváltó Archívum*, 2. (2017), 2.
- Vince Mátyás: Hogyan született a HVG? *Beszélő*, 3. (1998), 11. 90–95. Online: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/hogyan-szuletett-a-hvg>
- Wisinger István: *A televízió háborúba megy. Fejezetek a televíziós újságírás és a társadalmi konfliktusok párhuzamos történetéből*. Budapest, PrintXBudavár – Médiakutató Alapítvány Kiadó, 2008.
- Zielonka, Jan: *Media and Politics in New Democracies. Europe in a Comparative Perspective*. Oxford, Oxford University Press, 2015.